

4. *Hutnikiewicz A.* Od czystej formy do literatury faktu: główne teorie i programy literckie XX stulecia. Warszawa, 1995.
5. *Witkiewicz S. I.* Czysta Forma w teatrze / Red. J. Dedler. Warszawa, 1986.
6. *Witkiewicz S. I.* Sonata Belzebuba czyli prawdziwe zdarzenie w Mordowarze. Интернет-адрес: <http://scholaris.pl/api-resources/readbook/id/6472>.

З ГІСТОРЫІ СТЫЛІСТЫЧНЫХ ПАМЕТ У БЕЛАРУСКАЙ ЛЕКСІКАГРАФІІ

Л. В. Давыдава

Стылістычная памета ў беларускіх слоўніках выяўляецца дастаткова рана. Ужо ў «Словаре белорусского наречия» (1870) І. І. Насовіча мы сустракаем такія паметы як: *ирон.* (ироническое), *ласк.* (ласкательное (слово)), *обл.* (областное), *перен.* (переносное), *смягч.* (смягчительное), *стар.* (старинное), *филос.* (философическое), *церк.* (церковное), *юрид.* (юридическое). Гэтыя паметы можна лічыць традыцыйнымі, паколькі яны ўжываліся ў пераважнай большасці тагачасных слоўнікаў рускай мовы і без іх аўтары прац фактычна ўжо не абыходзіліся. Стылістычныя паметы найперш характэрны для слоўнікаў тлумачальнага тыпу. Што датычыцца слоўнікаў перакладных, у тым ліку перакладных усходнеславянскіх лексікаграфічных прац тыпу «Лексіс» Лаўрэнція Зізанія і інш., то ў іх паметы адсутнічаюць.

У далейшым практыка выкарыстання стылістычных памет у беларускай лексікаграфіі замацавалася як за школьнымі (вучэбнымі), так і за акадэмічнымі тлумачальнымі слоўнікамі беларускай мовы. Найбольш грунтоўна сістэма стылістычных памет была распрацавана складальнікамі пяцітомнага «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы» (Мінск, 1977–1984).

У сучаснай лексікаграфіі праблема стылістычнай паметы з'яўляецца адной з цэнтральных, паколькі характарызуе функцыянаванне адпаведных лексем у мове ў цэлым. Гэта значыць, што нададзеная складальнікам (складальнікамі) памета ў дачыненні да канкрэтнага слова можа ў пэўнай ступені «спрагназаваць» далейшы яго лёс: стане яна агульнапапулярнай або застанецца на перыферыі моўнай сістэмы ці нават прайдзе ў разрад пасіўнай лексікі.

Як вядома, лексіка кожнай літаратурнай мовы размяркоўваецца па стылістычных пластах. Яе асноўную масу пры гэтым складаюць словы, якія не маюць ніякай стылістычнай афарбоўкі, – так званая нейтральная ў адносінах да стыляў лексіка. Словы нейтральнай лексікі ўжываюцца ў мове любога стылю, таму ў слоўніку яны звычайна не пазначаюцца ніякімі паметамі. Сфера ўжывання астатніх слоў абмежавана пэўным стылем, і таму пры іх даюцца адпаведныя паметы.

У «Глумачальным слоўніку беларускай мовы», напрыклад, паметай *разм.* (размоўнае) адзначаны шырокі пласт слоў або іх паасобных значэнняў, ужыванне якіх абмежавана гутарковай мовай, вуснай ці пісьмовай. У мастацкай літаратуры – гэта мова дзеючай асобы або стылізаваная, сказавая аўтарская мова. Напрыклад:

БРАНЯБОЙКА. Бранябойнае ружжо.

БРУКАВАЊКА. Брукаваная дарога; шаша.

Паметай *абл.* (абласное) пазначаюцца словы ці асобныя значэнні, характэрныя вузкаму тэрытарыяльнаму рэгіёну, якія праніклі ў літаратурную мову, але не знайшлі яшчэ шырокага ўжывання. Напрыклад:

ГЗЫМС. Карніз.

НАГЛЫ. 1. Раптоўны... 2. ...

Невялікая колькасць слоў адзначана ў «Слоўніку» паметай *кніжн.* (кніжнае). Гэта словы пераважна пісьмовай, навуковай ці публіцыстычнай мовы. Напрыклад:

КАТАКЛІЗМ. Раптоўны разбуральны пераварот у прыродзе або ў сацыяльным жыцці; катастрофа.

З пашырэннем адукацыі словы кніжнага тыпу паступова замацоўваюцца ў гутарковай мове, ператвараючыся ў словы нейтральнага пласта. Таму многія такія словы ўжо не адзначаны паметай *кніжн.*, напрыклад: *спецыфіка, эфектыўнасць, кульмінацыя* і пад.

Вузка прафесійнае ўжыванне слова, ператварэнне нейтральнага ці іншага слова ў тэрмін у нейкім адным вузкім значэнні пазначаецца паметай *спец.* (спецыяльнае). Напрыклад:

БОДНЯ. Шырокае металічнае вядро для падымання пароды ў шахтах.

Без паметы *спец.* падаюцца словы-тэрміны, якія ў складзе дэфініцыі маюць указанне на канкрэтную сферу іх ужывання, напрыклад:

КВАДРАЊТ. У матэматыцы – чацвёртая частка круга.

З ліку кніжнай лексікі выдзяляецца невялікая колькасць слоў так званага высокага стылю, пазначаных паметай *высок.* Гэта словы, характэрныя найбольш для мовы дыпламатычных і іншых вялікай дзяржаўнай важнасць дакументаў. Напрыклад:

РАТНЫ. Ваенны, баявы.

Блізкі да высокага паэтычны стыль. Абсяг ужывання слоў такога стылю – урачыстаўзнёслая паэзія і проза. Пазначаны ў «Слоўніку» паметай *паэт.* Напрыклад:

ВЕТРАЗЬ...

Да ліку стылістычных адносяцца і памета *уст.* (устарэлае), якая азначае, што словы, пазначаныя ёю, зараз не ўжываюцца, заменены

іншымі словамі, і памета *гіст.* (гістарычнае), якая азначае, што слова ўжываецца ў той літаратуры, якая мае дачыненне да фактаў гісторыі, хоць сама рэалія – з’ява мінулых эпох. Напрыклад:

БОРЦЬ. Вулей з выдзеўбанай калоды або дупло ў дрэве, дзе жывуць пчолы.

ВЁЧА. Сход, на якім вырашаліся грамадскія і дзяржаўныя справы ў некаторых гарадах Старажытнай Русі.

Да стылістычных памет прымыкаюць паметы эмацыянальнай ацэнкі: *ласк.* (ласкальнае), *груб.* (грубае), *пагард.* (пагардлівае), *зневаж.* (зневажальнае) і інш., якімі пазначаюцца словы адпаведнай эмацыянальнай афарбоўкі. Гэтыя паметы могуць ужывацца як самастойна, так і ў спалучэнні з іншымі стылістычнымі паметамі: *разм. пагард., разм. груб., разм. ласк.* Напрыклад:

БРАТОК...

Яшчэ больш шырока і дакладна стылістычныя паметы былі распрацаваны суаўтарамі і рэдактарамі аднатомнага «Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы» (1996) М. Р. Суднікам і М. Н. Крыўко. Напрыклад:

- *кніжн.* (кніжнае) – слова характэрна для кніжнага, пісьмовага выкладу; нярэдка гэтыя словы, пераважна іншамоўныя па паходжанні, з’яўляюцца сінонімамі да слоў нейтральных;

- *высок.* (высокае) – слова надае мове адценне ўрачыстасці, прыўзнятасці; уласціва публіцыстычнай, аратарскай і паэтычнай мове;

- *нар.-паэт.* (народна-паэтычнае) – слова захоўвае сваю вусна-паэтычную афарбоўку і, нягледзячы на тое, што яно ўжываецца ў літаратурнай мове (звычайна паэтычнай), яно не зліваецца з літаратурнай лексікай цалкам (часта такія словы ўжываюцца як сродак стылізацыі);

- *паэт.* (паэтычнае) – слова характэрна для ўрачыста-ўзнёслай паэзіі і прозы і блізкае па ўжывальнасці да слоў, забяспечаных у слоўніку паметай *высок.* (высокае);

- *афіц.* (афіцыйнае) – слова ўласціва мове афіцыйных зносін, а таксама канцылярска-адміністрацыйнай мове;

- *разм.* (размоўнае) – слова ўласціва штодзённай, размоўнай мове, служыць характарыстыкай з’явы ў коле бытавых зносін; яно не выходзіць за нормы літаратурнага словаўжывання, але надае мове прастату;

- *абл.* (абласное) – мясцовыя, дыялектныя словы, што ўжываюцца ў літаратурнай мове пры неабходнасці ахарактарызаваць тую або іншую з’яву выразнымі сродкамі не літаратурнай мовы, а мясцовай гаворкі;

• *груб.* (грубае), *пагард.* (пагардлівае), *зневаж.* (зневажальнае), *неадабр.* (неадабральнае), *лаянк.* (лаянкавае), *іран.* (іранічнае), *жарт.* (жартаўлівае) – слова ўтрымлівае ў сабе адпаведную эмацыянальную, выразную ацэнку названай з’явы;

• *спец.* (спецыяльнае) – слова належыць да пэўнага кола прафесійнага (тэхнічнага, навуковага і пад.) ужывання;

• *уст.* (устарэлае) – слова з’яўляецца ўстарэлым, яно выйшла з шырокага ўжывання, але яшчэ даволі добра вядома ў сучаснай літаратурнай мове, а таксама па мастацкіх творах пачатка ХХ ст.

Сфера ўжывання, якая адначасова служыць і ўдакладненню значэння слова, вызначаецца таксама змяшчэннем перад тлумачэннем рознага роду паяснення, напрыклад: у *фізіцы*, у *фальклоры*, у *павер’ях*, *даўней*, у *царскай Расіі*, *наводле рэлігійных уяўленняў* і пад. [3].

У сучаснай беларускай лексікаграфіі выяўляюцца процілеглыя адносіны да памет. Так, аўтар «Вялікага слоўніка беларускай мовы» (2012) Ф. А. Піскуноў лічыць, што «наспеў і пераспеў час эклезіястаўскага „збірання камянёў“: адшукаць, зафіксаваць, уратаваць ад знікнення ўсё ацалелае з моўнага багацця без надання чорных пазнак „разм.“, „абл.“, якія часта атрымлівала беларускае слова па шаблонах рускамоўных лексікаграфічных крыніц» [2, с. V].

Ф. А. Піскуноў у сваім слоўніку свядома «адмовіўся ад падобных пазнак, бо ў сучасным беларускім маўленчым узусе рэгіянальныя народна-гутарковыя формы практычна спынілі існаванне, страціўшы сваіх носбітаў пад прэсам маштабных працэсаў міграцыі і ўрбанізацыі, паўсюднага ўкаранення гранічна зрусіфікаваных формаў змешанага маўлення. На сучасным этапе *спадальнага* развіцця мовы гіпакратаўскаму прынцыпу „не шкодзь“ адпавядала б больш мяккая атрыбуцыя тых слоў, якія маглі б ужывацца ў стылістычна афарбаваных кантэкстах» [2, с. V–VI].

Тым не менш асобныя стылістычныя паметы тыпу *груб.* (грубае), *жарт.* (жартоўнае), *іран.* (іранічнае), *неафіц.* (неафіцыйнае), *пагард.* (пагардлівае), *паэт.* (паэтычнае) сустракаюцца і ў гэтым слоўніку.

Не гледзячы на рознае стаўленне аўтараў і складальнікаў слоўнікаў да памет, многія з іх па-ранейшаму ўжываюцца як стылістычныя характарыстыкі таго ці іншага слова. На нашу думку, асабліва важна гэта для тых слоўнікаў, якія створаны ў вучэбных мэтах.

Літаратура

1. *Носович И. И.* Словарь белорусского наречия. СПб, 1870.
2. *Піскуноў Ф. А.* Вялікі слоўнік беларускай мовы: арфаграфія, акцэнтацыя, парадыгматыка (каля 223 000 слоў). Мінск, 2012.

3. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. Выд. 2-е. Мінск, 1999.
4. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. Мінск, 1977–1984.

ПОЭТИКА АКСЕССУАРА В ТВОРЧЕСТВЕ В. В. НАБОКОВА

А. А. Дудко

В начале становления человеческого общества, в эпоху язычества появляются тотемы и обереги, которые позже превратятся в медальоны и броши. В ходе развития они наделяются эстетическими, демонстрационными (т.е. свидетельствуют о статусе владельца), сюжетообразующими и религиозными функциями. Самой важной константой, определяющей их существование, остается духовная связь между человеком и вещью, т.е. то значение, которым каждый из нас наделяет аксессуар. Благодаря этому явлению, кольцо нашей прабабушки, передающееся в семье по женской линии из поколения в поколение, может приносить удачу, быть хранителем семейного счастья, привлекать женихов или наоборот – обрекать на несчастье и смерть всякого, кому выпало им обладать. Таким образом, первичная функция аксессуара оказывается его главной задачей: он призван связывать духовный мир с земным, судьбу с реализациями, а мечту с возможностями.

Определяя границы понятия «аксессуар», необходимо отметить высокую степень изменчивости его трактовки. Так, например, раньше никто не мог представить себе, что женщина сможет надеть на голову современную вязаную шапку с помпоном. Однако ни одна уважающая себя дама не была способна пройти мимо магазина шляп, где декорировала понравившийся ей головной убор вуалеткой, шелковым бантом, чучелом райской птицы, фальшивыми фруктами и другими плодами безграничной фантазии наживающегося шляпника. На этом основании мы можем утверждать, что «чучело райской птицы» было аксессуаром в то время, но никак не сейчас. Благодаря этому возникает возможность проследить значение подобных вещей в диахронии. В то же время аксессуары способны выступать и в функции «ярлыка достатка». Более того, всегда есть вероятность, что золотой браслет или серебряные сережки с бирюзой перешли к нам от бабушки, а вот по фасону и состоянию кожаного клатча мы всегда сумеем определить примерное число владельцев данного предмета и толщину их кошелька.

Обобщая вышесказанное, к группе аксессуаров мы можем причислить как шейный платок, шаль, перчатки, клатч, так и пуговицы и вставки из атласных лент. В общем, все то, что призвано декорировать и дополнять наш образ, наделяя его оттенками смысла. Следовательно, ак-